

— jegyzi fel Justh Zsigmond, — ki örök kockás ruháját méltóságos lép-
tekkel viszi át Budáról Pestre... A társaság éljenzésben tör ki (ez is egy
anti-Keglevich tüntetés volt). Fridmaniczky Poczsi felriad önmagába
merült sétájából... apercepirozva a már-már elrobogó omnibust és
publikumát, az első pillanatban utánunk akar iramodni... szerencséjére
idejekorán észretér. S így csak sóhajtva intett a távolodó — nemzeti szín-
háznak." Ebben az évben választja elnökévé a szabadelvű párt.

De 1905 elején a párt megverve kisebbségben maradt. A széthullást
nem lehetett megakadályozni többé. „Szegény Podmaniczky Frigyes —
írja Mikszáth „A klub alkonya” című könyvében — reszketeg kézzel
bontogatta esténként a leveleket s nagy fejcsoválva mondá: — Hát
megvannak ezek vesve? Minden nap felsóhajtott, minden nap temetett.
Ez is kiment, azs is kiment. Miért? adta fel magának a kérdést és nyom-
ban meg is felelt rá: Azsért, mert nem bírta ki a piskolodást és be volt
oltva az apponyizmussal. Mind beteg volt. Megismerem őket messiről,
mint a krumplit, aki penéses. Egyszer aztán a nyáron egy tömegben men-
tek ki vagy tizenöten, az öregúr lelkéről nagy teher esett le: No hála
Istennek! Most már meg vagyunk mentve. Mind elmentek a gyanusak.
Azs egés zsák. Ami megvan, azs már mind prima ember. Csak a Tisza
István cikkei alkalmából ugrott ki még néhány klubtag. Oh Istenem! —
fortyant fel. — Azs a Pista! Valahányszor tollat fog, mindig kihuz nekem
innen egy embert... Előtte hihetetlen, hogy ez a párt ne legyen... És a
felozslását csak kevéssel élte túl: 1907-ben meghalt.

Érdekes és a kort jellemző emlékiratainak csupán egy része jelent meg
nyomtatásban (Napló-töredékek 1824—1888),

Ezt is, meg útinaplóját is — amelynek harmadik fejezete az alábbi
„Utazás Moszkvába” — azon frissiben papírra vetett jegyzeteiből állította
össze; mindkettőnek külön jó ízt ad ez az egykorúság, közvetlenség.
Dokumentumnak érezzük ezt az utinaplót: mit látott egy utazgató fia-
tal magyar főúr Európa keletén és nyugatán a múlt század derekán és
hogyan látta, amit látott. Amit leír, kétszeresen jellemző. A tényekre és az
íróra. S rajta át egy darab akkori Magyarországra.

Tóth László (Szeged)

Az út

SEPTEMBER 8-án délután, a
pétervári nagy postaépület
várótermében ülünk, szi-
varozással, beszélgetéssel töltve
időnket.

A külön vonalakban induló
kocsik elrobogván előttünk,
végre miénkre került a sor.
Négy utazónak volt helye: én
és pajtásom elől a kabriolettben,
a hintó belsejében egy igen szép

barna hölgy foglalt helyet. Ezt
látva, mindketten oda készü-
lünk. Tűnődéseink közben egy
őrnagy érkezik, ki minden tar-
tózkodás nélkül ülven a szép
nő mellé, tönkretette minden
okoskodásunkat. — Mellettünk,
külön kis rekeszben a fölfegy-
verzett kalauznak volt helye;
nála volt a síp, mellyel jelt ada
az indulásra.

Nehéz szekerünk elé, mely egészen az angol postakocsik mintája szerint volt készítve, négy fölötté sovány, részint sánta, részint vak orosz paraszt ló vala befogva: meghallván a kürt hangjait, Ernániként felriadva megindulának, és szélgyorsasággal tovább ragadának bennünket. Sokáig tartott, míg kibontakozva a roppant városból, s keresztülhaladván a nagy bronz diadalíven, hátunk mögött marada Pétervár, s mi széles, korláttal szegélyezett kőországúton folytathattuk utunkat, hogy a hosszas folytonos gőzerőművöni utazás után, szinte jól esett postafogaton utazni valahára, kivált miután olly sokat hallottam az orosz posták gyorsasága s a fuvarozás eredetiségéről.

A tiszta őszi nap, kényelmes ülés, s egy jó szivar csakhamar elszéleszték lelkem szomorú érzelmait, s igen víg tárgyra irányzák elménket. Ugyanis föltettük magunkban, hogy az őrnagyot mindenesetre kitesz-kozzuk a kocsi belsejéből. Én magamra vállalom, hogy az első postaállomáson beszélgetésbe eredvén a szép nővel, majd úgy intézem a dolgot, hogy valami színlelt oknál fogva a vitéz átengedendi nekem a maga helyét. Addig is, míg ezen terv kiviteléhez fogtunk volna, a mögöttünk levő üvegen át reánk nézve igen bátorító

szemjátékot kezdénk. Első álmolásunkon tíz percnyi nyugidő volt kiszabva. Alig, hogy kiszállottunk, én legott francia nyelven szólítám meg útitársnőnket. Ő nem látszék érteni szavaimat, mert mit sem feelve mosolygani kezdte. E közben egy-egy pohár csájt hoztak kinek-kinek. Ezen ital annyira forró volt, hogy ízlelni sem mertük: míg orosz társaink, nagy csodálkozásunkra, mint pohár vizet, ivák ki egyszerre az egész adagot.

Az országút itt jó karban van, Mac Adam modora szerint készült, s még a legszélesebb magyar országútnál is szélesebb. Félmezőldnyi távolságra egymástól igen csinosan épült faházakban katonák laknak, kik itt útkaparókul használtatván nagy hasznára vannak az álladalomnak. Az út egyik felén a szekerek járnak, e közben a második része újra kavicsoltatik.

Elszenderedvén, éjjel iszonyú robogás riaszta fel édes álmomból. Gondolám, hogy hajóhídon vagyok, az egymás mellé rakott fenyőszálakról ítélve, mellyeken hintónk végigrobogott. E kényelmetlen rázatás sokáig tartván, csak ekkor tudám meg, hogy Oroszország egyik nemzeti útján vagyunk; mert a földtér posványossága miatt s fabősből, kő helyett itt faszálakat illesztenek össze.

Szerencsére az ország e leg-
élénkebb részében csak oly hely-
eken alkalmazták e lélekrázó
országút nemét, hol ideiglenes
mellékutat kénytetnek készí-
teni.

AZ ELSŐ város, mellybe ér-
tünk, Novogorod vala.
Széles, sáros utczái s az
azokon keresztülfektetett fapad-
lók Debreczenre emlékeztettek;
házai rendetlenek, elhagyottak,
utczái görbék. Itt reggelizénk,
mire azonban kevés időm ma-
rada, miután kevésé szétnéz-
tem volt. — Még most is em-
lékszem azon különös szépségü
s jó négy tarka lóra, mellyeket
itt hintónkba fogtak; feltűnő
volt nekem e fogatunk külö-
nösen azért, mert az orosz
postalovak általában rosszak.
Kocsis, lószerszám rongyos,
piszkos. Volt olyan állomásunk,
hol négy ló helyett hetet is be-
fogtak; ilyenkor ménesként
látszott az mozogni előttünk.
Azonban meg kell vallani, ha
egyszer megindultak, csodálatos
gyorsasággal haladtak.

A kalauz itt teljhatalmú
kényúr; néhány szóváltás után
sokszor annyira megütlegelte az
előtte ülő kocsist — hol azt
vélttem minden pillanatban, mi-
szerint ez a lovak közé dobván
a gyeplőszárákat, azonnal le-
ugrik. E veszélytől azonban
nincs mit tartani; mert alig
lehet fogalmunk arról, mi csen-

des hidegvérúséggel tűri az orosz
paraszt e durva bánásmódot.

Azon teherhordó kis szeke-
reket, mellyeket villába fogott
egy ló húz, t e l e g á k n a k n e -
vezik. Hat, hét, sőt több illy
szekérre csak egy fuvaros ügyel.
Volt rá eset, hogy negyven egy
vonalban haladó telegával ta-
lálkozáink. Ekkor a kalauz inte,
s ők természetesen ki akarának
térni; a mély kavicsokba érven
azonban, elakadtak, s mi kény-
telenek valánk időzni. Ekkor
kényurunk megharagudván, tiz-
tizenkét ló istrángját lemet-
szette, véleménye szerint bosz-
szúját töltendő a makacs, s
ügyetlen fuvarosokon. Ha saját
szemeimmel nem láttam volna,
alig tartanám hihető vagy való-
színűnek e durva bánásmódot.

Az orosz falvak magyar mo-
dor szerint építvék. Nagy szé-
les utczákat képeznek; egyik
végökön a templom, másikon
a postaház egyedüli díszök. A
postaházak kül- s belrendezése
az egész vonalon egyenlő. Reg-
geli, déli s estveli állomásokon,
kényelmes éttermekben, külö-
nösen jóízű hideg étkeket és
szeszes italokat kaphat az utas.
A paraszt-házak fenyőszálakból
tatarozvák, minden külső máz
nélkül, az ablakok szűkek; a
kémények jobbára görbedezők,
fát egész udvaron sem lát-
hatni.

Déli állomásunk, Torschok,
inkább falunak, mint városnak

mondható, alig levén néhány csinosabb háza s rendesebb utcái; tisztaság- vagy csinoságnak nyomai sem látszanak. Két nevezetesség bélyegzi e helyet. Itt készítik a világhírű, már Pétervárt említett aranyhímzeteket, s a legjobb ízű bornyúszetek kaphatók benne.

Szép női útitársunk viselete annyira kihívó s feltűnő volt, hogy mi a híres szetek fogyasztása közben részint angol, részint német nyelven kísértők meg újra szerencsénket; de mindhiába! Ő néma maradt mindörökké, csak szemel beszélt. Alig váltottunk magyarul néhány szót e tárgyról, s őrnagyunk tört német nyelven szólva hozzánk magát a nő férjéül mutatá be, értésünkre adván egyszersmind, hogy neje kivéve az orosz nyelvet, mi más nyelvet sem ért. Mi mind a mellett, hogy eddig semmiféle összeköttetés nem látszott lenni a két egyén között, kényettünk elhinni mindazt, mit nekünk monda. E kölcsönös fölvilágosításnak azon következményei voltak, hogy mi átláttuk, miszerint a vitéznek csakugyan több joga van a kocsi belsejében ülhetésre, mint nekünk; másrészt pedig ő megörülve a békének, egész úton a legjobb orosz kaviárral és xeresi borral kínála bennünket.

Sokak előtt tán nevetésének fog látszani, hogy két em-

ber napokig kínlódik, csak hogy néhány közönyös szó ejtésére bírhasson valamelly szép hölgyet.

HATVANEGY órai folytonos haladás után partosodni kezdte a vidék, s rövid idő múlva Moszkva tűnik fel előttünk. A város dombos környezete, s tömérdek tarka tornyai és háztetői tán Stambul képére emlékeztetné az embert, ha nem hiányzanék a nagyszerű víztükör, melyet gyöngén ábrázolnak a Moszkva habjai. A város, mint előttünk elterülő tájkép, fenséges látványt mutatott; a tiszta verőfényes idő tetemesen nevelte a benyomás nagyszerűségét, s mi megelégedve közelíténk az ős főváros falai felé azon meggyőződéssel, hogy Pétervár látványát hasonlítani sem lehet ehhez. Mert míg az előbbi lapályon terülven el, épen nem látszik a távolból, addig Moszkva már messziről eredeti- s nagyszerűnek tűnik fel, részint fekvése, részint építmenyi költői alakja- és színzeténél fogva.

Pétervárról hatvankét óra alatt értünk Moszkvába; a két város közötti távköz 104 német mérföldet teszen, miből láthatni, hogy nagy sebességgel haladánk. Az egész út épen nem vala fárasztó, mert üléseink nagyon kényelmesek, időnk tiszta s meleg, t. i. olyan volt,

mint nálunk szokott lenni november hava első felében. A postaépületbe érvén, azonnal a hotel de Dresde-be sietünk. Az árak után tudakozódván, tizenégy frankot kérének napjára egy nem éppen fényesen bútorozott lakszobáért. Ezt sokalva, alkudozni kezdünk, s fele áron, hét frankon fogadánk szállást.

E szemtelen alkudozásért megneheztelvén, a főpinczér engedelmet kére: „mert úgy mond, angoloknak tarta bennünket első pillanatban, s azokkal már ő úgy szokott bánni”. Átadván útleveleinket, tartózkodási jegyeket váltván, jó ebédet parancsolánk, hogy új erővel, s mi földolog, jó kedvvel kezdjük vándorlásainkat.

Moszkva utcain először sétálván végig, akaratlanul is Napoleon jüta eszembe, ki egyedüli oka annak, hogy porrá lön e nagyszerű emléke a régi kornak, s az ősi helyébe új, még pedig épen nem szép Moszkva épült. Távolból tekintve e város úgy néz, mint a meseírók rajzolják élénk városainkat: szemeinket kápráztató fényesség, smaragd zöld berkekkel övedzve. Belsejébe érvén, azonnal kellemetlenül lepetünk meg. Ugyanis alig van néhány rendezettebb utcája s ezek is, dombos levén a földtér, többnyire partosak. A házak nagyobb része falusi modor szerint

épült; az egyes lakók között nagy udvarok hagyvák deszkerítésekkel; a faültetésnek pedig, mind a mellett, hogy Moszkva éghajlata sokkal szelidebb Pétervárenál, úgy látszik, nem nagy barátjai az oroszok, mert alig látható itt néhány fákkal szegélyezett vagy kiültetett házhely. A melly nagyszerű paloták vannak, elhagyott állapotban sinlenek, a kerítések összeomladozván - s hol ezelőtt kertek- s ligetekben szép boérnök élvezék a természet kellemeit, most dudva s paréj tenyészik. A kövezet borzasztó rossz. A boltokra nézve fényűzés nincsen, ezek jobbra raktárak levén. Moszkvának legszebb részét teszik a belvárost körülövező fasorok; a Tvertkajaulicza, mint legrendezettebb utca s a nagy vásártér a parancsnok palotájával legcsinosabb piaczkul tűnnek föl.

Átalányban fejezném ki itt azon benyomást, mellyet Moszkva alkata tett reám. A két fővárost következőleg merném egybehasonlítani: Pétervárat nem mint képet, hanem mint pompás alkotványt csodáljuk, mellynek belsejét kell bámulni, hogy megismerjük szépségét, nagyszerűségét; Moszkva pedig fenséges kép, fekvése, külszíne elragad, egyes részeit nem szabad vizsgálnunk, ha nem akarjuk megsemmíteni a fényes benyomást.

MIND A MELLETT, hogy kevés szépet mondhatok az ósváros belsejéről, mégis több történelmi s műemlékek léteznek itt, mellyek megtekintése nagyérdekű az idegenre nézve már csak azért is, mert Európa kevés nagyobb városának vannak egyes régibb emlékei, eredetibb modor szerint alkotottak pedig alig találhatók. Belső élete sokkal értékesebb, mint Péterváré, mert ott az európai szokások s viselet már meghonosultak; Moszkvában pedig többnyire nemzeti öltönyű, hosszú szakalú, mogorva tekintetű, valódi oroszok járnak kelnek. A lakosság nagyobb része a régihez ragaszkodó arisztokratákból, orosz kereskedők-, polgárok- és papokból áll. Ez utóbbi osztálynak némi függelékeként, tömérdek rongyos koldus s nevezetes képek láthatók. Ezek valamelyikét drága pénzért betegekhez viszik, mert az, közhiedelem szerint, gyógyerővel bír. Moszkva tehát nevezetes város mindenesetre, mert bizonyos nemzeti jellemmel bír: valóságos orosz, nemcsak külsejét, építésmódját, hanem lakosait s ezek foglalkodásait tekintve is.

A Kremel nem nagy palota, mint sokan képzelik, hanem erőd, mellynek öt kapuja és huszonöt tornya van; nyugat felől a Moszkva, három oldalról pedig a város környezi. Kelet

felőli részét légberöpiték a francziák; azonban régi ízlés szerint van fölépítve újra oly ügyességgel, hogy a különbség csak alig vehető észre. Ezen újabb része alatt terjed el a szép ízlettel rendezett Sándor czár kertje. A tornyok mind négyszeg alakúak, hegyes kupokkal, a réztetők zöld- s arany színűek; a többi épületek, paloták, s templomok tornyai hajmaalakúak, s vagy aranyozottak, vagy kék és zöldre festvék, mi nagyon eredeti vegyületet képez. Mindezekből látható, hogy a Kremel külön s belalkatánál fogva magában álló kis város. Az ott levő épületek nevezetesebbjei: a senátus, fegyver-, kincstár, két czári palota, egy női- s férfizárda s több szentegyház. Ezen építvények különböző ízlés szerint alkotvák keletkezésük korához képest. Haladék nélkül felmászunk a Nagy Iván nevű tornyba. Ez Moszkvának legmagasabb pontja a Kremel nyugati oldalán, átellenben a czári palotával. Használásban harangjai legnagyobbika 4175 pud súlyú — egy pud = 40 font. A torony alós üregében pedig egy kőkoszorú nyugszik pajtása, melly 10.000 pudot nyom, s alkalmasint egyike a világ legnagyobb harangjainak, s nincs behelyezve: annyira bajos súlyához mért állványt építeni számára.

Fölérvén a helyre, igéző szépséges táj terüle lábaink alatt. A város több dombon fekszik, a Moszkva kanyarodásai által ketté hasítva. Ezer meg ezer világoszöldre festett rézfödél, az ezekből kinyúló nagyobb paloták s középületek, huszonegy kolostornak, 288 templomnak számtalan hajmaalakú, csillogó s tarka tornyai és kúpjai, a város körötti boulevardok fasorai, az egyes kertek friss zöldje — mind ez, ha egybevetjük, olly képet alkot, mellynek ábrándos szépsége által el kell ragadtatnia minden nézőnek, s melly önkéntelen fölkiáltásra kiszteti azt, aki először élvezi e látványt. Sokáig mulatánk a torony csúcsán, alig bíránk megválni a fenséges látványtól, mert érezők, hogy ennél szebbet s nagyobb szerűt Moszkva nem bír nyujtani. Más világrészben, kelet valamelyik fényes városában hívém magamat.

A Kremel egyik fő nevezetessége azon kis szentegyház, mellyben a csárok koronáztatási szertartása szokott végbemenni. Ez a birodalom legrégebb kőtemploma. III. Iván parancsára építettett 1475-ben. Belseje tekintélyes, de kevéssé sötét; kúpja négy roppant terjedelmű oszlopon nyugszik, falai vastagon aranyozott alapokon, görög ízlésű fresco festvények által vannak ékítve; az ikonosztaz

arany, ezüst s drágakövekben gazdag.

A Mária-templom már kisebb ennél s inkább eredeti külseje miatt említendő; mert egészen régi modorú fresco festvényekkel van bemázolva. Belseje tiszta arany- s veresszínű. Itt mutogatják az uralkodott csárok által viselt kereszttek gyűjteményét.

Nagyon ékesíti a Kremelt a Moszkvára merengő császári palota, mellyet a mostani czár bizant-görög szerint újítatott meg. Ekkor még nem készült el; de már látható vala: meny nyire díszesítendi e nagyszerű eredeti mű az erőde nyugati arczat. Különös szépségben tűnik fel a Moszkván átvezető mohos kőhidről. E pontról tekintve legszebb képet nyujt a Kremel.

AKREMELTŐL elbúcsúzván, s egyik tágas kapuján ki akarván menni, egy, külsejéről ítélve, orosz felém jön s kalapomat le akarja venni fejemről. Én látva, hogy fején nincs főveg, azt hívém eleinte, hogy az enyém tetszék meg neki, s nem akarám amúgy könnyedén átengedni. Ebből némi vita támadta, mindkettőnkre nézve czélnélküli, mert nem értők egymást. Frank öltönyű szabaditóm, ki szinte hajadon fővel érkezék felénk, megmagyarázá, miszerint ez a Kremel szent kapuja lévén, csak haja-

don fővel szabad elhaladni alatta. Megköszönvén magyarázatát s felvilágosítását, oka felől tudakozódom ezen alkalmatlan szokásnak. Értésemre adá, hogy e várkaput azért tartják szentnek, mert valaha az ellen körülkerítvén az erődét, itt tört be a segítséget és szabáditást hozott sereg.

A Szent Vazul egyháza a Kremel és nagy bazar által képzett tér egyik oldalát foglalja el. Érdekes különösen azért, mert építészeti modorra nézve tán egész földön sincs hasonló: hozzá. Tizenhat különböző nagyságú hajmaalakú torony van összeillesztve, mellyek összesen képzik a híres épületet. A tornyok mind tarkára, leginkább zöld és sárgán festvék; azonban minden szín megtalálható rajta. — A diszitémnyül alkalmazott fafaragvány, ha mint egésznek tekintjük, sinai ízlés-modorra emlékeztet; — jellemét illetőleg barbár benyomást idéz elé. K e g y e t l e n Iván kitolta e műalkotójának szemeit, nehogy hasonlót építhessen másutt.

Moszkva bazarja alkotásra nézve hasonló a pétervárihoz; de koránsem olly kényelmes és tiszta. Nagyság tekintetében felülmulja minden társát; — ha jól emlékszem 300 bolt s raktár van benne, mellyekben többnyire bőrt, s különös szépségű ritka prémet árulnak.

A városi élet fő kellemei közé sorozhatók a jó színházak, sétateretek, kényelmes vendéglők. A moszkvai színházban nemzeti nyelven adnak színi és operai mutatványokat. Mindkettő jobban mulattatott, mint Pétervárott, tán mert jobban törődtem vala a nyelv hangzásához s az orosz zenéhez, leginkább pedig azért, mert a nemzeti balét különösen érdekle. Itt láttam először életembe lejteti valóságos lengyel mazurkát, s megismerkedvén a táncz ízletes és költői jellemével. A kisebb színházban francia nyelven adnak színi mutatványokat; a vaudeville igen nagy divatban van, és kitűnő kegyben áll az oroszoknál. Általában itt tárt karokkal fogadják a külföld művészeit, kik rangjukhoz illő bánásmódban részesülnek.

Kényelmes sétatért a boulevardok képeznek. Itt szoktunk pihenni estefelé, ha egész napi járás-keles után belefáradunk a nevezetességek nézésébe. Nem is gondolná az ember, mennyire fárasztó munka a figyelmes nézegetés. Sétáink közben azt tapasztaltuk, hogy itt is sokkal kevesebb nőt láthatni nyilvános helyeken, mint bárhol Európában.

Egyik esinnal rendezett s jól ellátott étterem azért maradt emlékezetemben különösen, mert egyszer-egyszer jó kedvünk kerekedvén, s a borok

jegyzékét vizsgálgatván, tokajit hoztunk. Alig ittam valaha ehhez hasonló jószágút hazámban; egy palack ára egy arany volt. Hazánk s az ott élők emlékére ürítünk poharat; vendéglőnk örült, hogy távol szülőföldünktől illy széles jó kedvet szerezhete nekünk gazdag borkészleténél fogva.

A KALUGÁRA vezető országút közelében, a Moszkva partjait környező dombokat — az úgynevezett *V e r é b d o m b o k a t* — minden utazó meg szokta látogatni. E hely azért nevezetes az idegenre nézve, mert innen pompás tájkép nyílik a városra s annak vidékére. Azt, mit a Nagy Ivánból alattunk látánk összesítve; itt a távolban, mint előttünk elterülő tájképet csodálók. Az oroszokra nézve azért érdekesek e dombok, mert Napoleon ez oldalról közeledvén a város felé, ezek tetejéről pillantá meg először hadmenete célját s diadalai sírját. — A kalugai országút koránt sincs olly jó karban, mint a pétervári; egészen a magyar alföldi utakra emlékeztet. A mély kátyuk s veszedelmes bukkanók miatt droskink nem egyszer közel volt a felforduláshoz. Illy helyeken járva, meggyőződünk felőle, mennyire életbiztosító intézetnek tartandó a közönséges magyar löcsös szekér. E dombokon még más neve-

zetesség is létezik az idegenre nézve. Ugyanis itt vannak elzárva három hosszas egymás mellé épült faházba a Szibériába küldendő rabok. Az egész birodalomból ezek itt gyűjtetnek össze, s innen mint főállomásra indulnak rendeltetésök helyére. Kinek ne esnék meg szíve azon sajnálatraméltó embertársain, kik az annyira félelmes Szibériába kénytelenek vándorolni, örökre bucsut mondván szülőföldük szép határainak! Engedelmet kérvén mi is bemenénk. Szerencsénkre a bennünket vezető felügyelő keveset érte francziául, s képes vala megmagyarázni ki kicsoda, miért bűnhődik. A rabok öltözete mind egyenlő, durva vászonkabát s lábravaló. Ismertető jelül fejeik baloldalt kopaszra van borotválva. Az itt egybegyűlt több százra menők közt volt néhány utonálló és rabló; uraiktól megszökött jobbágyok, kik azt állítván, hogy születésök helyét nem tudják, nem adatnak vissza földesuraiknak. A felvigyázó szavai szerint ezt sok paraszt teszi, csak azért, hogy kiszabadulhasson ura zsarnok kezeiből: „mert, ugymond, jobb Szibériába küldetni, mint némelly orosz nemes embert szolgálni”. Nagyobb részök utlevél nélküli csavargó volt, kik összefogatásuk után válogatás nélkül ide küldetnek. Vétségökhöz képest vagy platina-bányákba való munkára,

vagy prémvadászatra, vagy végre csak gyarmatosításra vannak elítélve. Láncz csak egynéhány-nak volt a lábán. Családjok, ha tetszik, követheti őket, de arra nem kényszerítik. Asszonyt keveset láték közöttük; a zsidókat többnyire egész pereputyok követte. Nemes ember csak egy vala közöttük, ősz szakálu lengyel, ki már megvakult. A felvigyázó azt mondá, hogy igazságtalanul levén elítélve, már évek óta nyomorog itt; részletes felvilágosítást ő nem adhat. Mindnyájan hosszú fapadokon hálnak, eledelök káposzta és fekete kenyér; többnyire rongyos, piszkos külsejűek, kétségbeesett arckifejezéssel. E látvány által elszomorítva s megilletődve térénk vissza a városba.

A pétervári ut közben levő Petrofski-kastélyt meg szokták mutatni minden utazónak, melly goth izlés szerint épült, külső falai veres- és fehérre festvék; az egész csinos ugyan, de épen nem nagyszerű. Arról nevezetes, mert Napoleon ide vonult viszsza, midőn tűzvész kezdé fenyegetni a Kremelt. — Moszkvában minden az akkori eseményekre emlékeztető csekélységet nemzeti ereklyeül tisztelnek; mert mindenki tudja, : mi nagy veszély fenyegette akkorban az ősbirodalmat, s érzi: milly nevezetes áldozattal s erőfeszítéssel birtak megmenekedni a már közelítő óriás karjai közül.

PÉTERVÁRÁRA visszaszándékozván, utleveleinket kérik. A rendőri hivatalban órákig kellett várakoznunk; bérinasunk arra figyelmeztete: áldoznánk néhány rubelt s legott kikapunk mindent. Tanácsát nem levén hajlandók követni, három órahosszat kelle időznünk, míg végre megnyíltak előttünk az ajtók, s mi átvehettük a már annyiszor kicserélt és megújított utleveleinket. A postahivatalban szerencsétlenségre már nem kaphatánk jegyeket, minden hely el levén foglalva a málhás kocsin. Nem akarván tovább időzni Moszkvában, kénytelenek valánk egy magán gyorskocsiintézet irodájában váltani helyeket. Vendéglősünk biztatott, hogy ép olly kényelmesen és olcsóbban utazandunk, mint a czári kocsin.

Jó kedvvel érkezünk volt Moszkvába, de annál rosszabb hangulatban távozáink, mert azon alkalom, mellyet vendéglősünk kényelmesnek monda, nem bír megnyerni tetszésünket; miután megtelvé a hosszas, Noé bárkájához hasonló hintó, két tónknak egy hátul eső kis rekeszben jelöltek ülést. E hely annyira szűk volt, hogy lábainkat sem nyujthattuk ki; ülésünk pedig olly furcsa modor szerint volt készítve, hogy háttal az ajtónak kelle támaszkodnunk. Ha ez véletlenül kinyílik: akkor mi kihullunk, a nélkül, hogy valaki

észrevenné, annyira elszigetelt vala helyzetünk. Bezzeg! most utazhatott volna velünk az ég tudja hány szép hölgy, s akár-hány pinczetokos őrnagy: ránk nézve ez mind nem létezik vala; mert mi az utat kerítő árkon kívül mit sem látánk a jobbra s balra nyíló kis ablakokon által. Most először gondolám el magamban, milly rosszul érezhetik magokat a vadállatok, midőn hasonló ketreczbe zárva, szekérre rakva, helyről-helyre hurczolják őket. Végre mozogni kezdte eseten fuvarunk; a mozgás, mind a mellett, hogy nagyon kimért és lassu volt, mégis jó hatású vala idegrendszerünkre. Ugyanis rövid idő múlva mitsem tudva a világról, Morpheus karjai közt nyugvánk. Főlébredvén, nagy vala örömünk, mert tapasztalás után meggyőződénk, hogy a szundikálás mégis lehetséges veszélyes ülésünkben. Mi nagy előny ez, mindenki tudja, ki hosszasan utazott.

Ismervén már a vidéket, inkább csak egyes tárgyak vonák magokra figyelmünket; láttuk, mint épül a pétervár—moszkvai vaspálya, melly ha elkészül, valóban nagyszerű mű lesz. Mint hallám, télen három egymást követő mozdony sepri majd a havat a kocsivonatok előtt. Ennek sikerítésére különös gépezetet kell alkotni s rop-pant műerőt kifejteni; különben

nem képzelhetem, miként lehes-sen — a leírásokból ítélve — keresztülgázolni a gyakori óriási hófúvásokat. A vélemények arra nézve: vajjon e vállalat, minden erőmegfeszítés dacára is fel bí-randja-e tartani magát, különbözök. Sokan azt gondolják, hogy nincs jövője, mások sikert reméllenek; kinek lesz igaza, majd elválik.

Feltűnő a csekély közlekedés a birodalom két fővárosa közt. Azt vélem, hogy az orosz birodalom valódi jelentékeny kereskedelme inkább a déli részekben rejlik.

Utközben két huszár- s egy kozák lovasezreddel találko-zánk, mert épen ekkor kezdetek az évenként tartatni szokott gyakorlati táborozások. Minden ezrednek kétféle zenekara van, egyik rendezett, a másik nemzeti hangszerekből van össze-illesztve, mellynek kísérete mellett a katonaság dallani szokott menet közben.

NEGYED NAPON estvefelé tö-rődött testtel s rossz kedvvel érkezénk végre Péter-várra. Sieték a szállásomra. Azonnal naplómat kezdém rendezgetni, mert sokat láttam, s tapasztaltam a lefolyt néhány napok alatt. Föltett szándékunknál megmaradánk, az indulandó gőzössel Svédországba akarván evedzeni.